

*Я. В. Колеснік,
к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
А. О. Криворучко,
магістр, Дніпровський державний аграрно-економічний університет*

DOI: 10.32702/2306-6806.2018.11.77

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ У СФЕРІ СПОЖИВЧОГО ТА ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ

*Ya. Kolesnik,
PhD in economics, associate Professor of finance, banking and insurance
Dnipro State Agrarian and Economic University
A. Krivoruchko,
master's degree, Dnipro State Agrarian and Economic University*

PERSPECTIVES FOR DEVELOPMENT OF FINANCIAL MANAGEMENT IN CONSUMER AND MORTGAGE LENDING

У статті розглянуто проблеми розвитку споживчого та іпотечного кредитування, його роль у банківській системі України. Проведено аналіз теоретичних аспектів споживчого кредитування, наведено приклади успішного функціонування стабільних банківських установ задіяних у сфері споживчого кредитування, переглянуто важливість внутрішніх і національних стандартів діяльності фінансових інституцій, розкрито суть і причини підвищення рівня простроченої та проблемної заборгованості за цим видом кредиту та приділено увагу питанню захисту прав споживачів фінансових послуг в Україні з боку держави. Запропоновано шляхи покращення ситуації, що склалася на ринку кредитних послуг, та оцінено перспективи та стратегії розвитку цього виду кредитування у майбутньому.

The article deals with the problems of development of consumer and mortgage lending, its role in the banking system of Ukraine. The analysis of the theoretical aspects of consumer lending is carried out, examples of successful functioning of stable banking institutions involved in consumer lending are presented, the importance of internal and national standards of financial institutions activity has been reviewed, the essence and reasons for raising the level of overdue and problem debts under this type of credit have been reviewed, and attention has been paid to the issue of protection of the rights of consumers of financial services in Ukraine by the state. The ways of improvement of the situation on the market of credit services are offered, and the prospects and strategies of development of this type of lending in the future are estimated.

The banking system of Ukraine today is considered one of the most advanced elements of the economic mechanism, since its reform was started earlier than other sectors of the economy, which was determined by the key role of banks in solving the problems of the transition to a market economy. At this stage one of the most developed and most widespread banking products is bank consumer credit. Current performance indicators in the banking sector of the country are significantly better than those observed in past years. Today, the growth of business activity of the population is observed, the issue and infrastructure of credit cards continues to grow, new products are introduced, various forms of deposits, Internet banking, and so on. A wide range of credit, guarantee, settlement, documentary and depository operations is being implemented, interbank competition for types and volumes of provision to the private sector of services, banking products, and their quality is increasing.

However, despite all the positive developments, the banking sector of Ukraine remains unsatisfactory today. According to the general results of the activity, it is unprofitable and contains numerous problems caused both by the crisis phenomena of the economy, and by the monetary policy of the National Bank of Ukraine, by actions of the authorities and by internal banking factors.

Ключові слова: кредит, споживчий кредит, кредитна політика, відсоткова ставка, платоспроможність, захист прав споживачів, фінансові послуги, іпотечне кредитування.

Key words: credit, consumer credit, credit policy, interest rate, solvency, consumer protection, financial services, mortgage lending.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Останнім часом банки різних країн усе гостріше відчувають проблеми, пов'язані з наданням послуг у сфері банківського кредитування. Ця ситуація найбільш актуальна для вітчизняної банківської системи, де рівень простроченної позичкової заборгованості протягом останніх 5—7 років мав стійку тенденцію до зростання. Велика кількість банків зазнають втрат від недосконалої оцінки кредитного ризику, що спонукає їх до завищування відсоткової ставки за кредитами, від чого, у свою чергу, потерпають позичальники. Українська банківська система побудована відповідно до принципу дворівневості, який передбачає чітке розмежування сфер діяльності центрального (Національного банку України) і комерційних банків.

Банківська система України сьогодні вважається одним із найрозвинутіших елементів господарського механізму, оскільки її реформування було розпочато раніше за інші сектори економіки, що визначалося ключовою роллю банків при вирішенні завдань переходу до ринкової економіки. На цьому етапі одним з найрозвинутіших і найпоширеніших банківських продуктів є банківський споживчий кредит. Нинішні показники діяльності у банківському секторі країни значно кращі за ті, які спостерігалися у минулі роки. Сьогодні спостерігається зростання ділової активності населення, продовжує розвиватись випуск та інфраструктура кредитних карток, впроваджуються нові продукти, різноманітні форми депозитів, інтернет-банкінг та інше. Здійснюється широкий спектр кредитних, гарантійних, розрахункових, документарних і депозитарних операцій, посилюється міжбанківська конкуренція за види та обсяги надання приватному сектору послуг, банківських продуктів, підвищується їхня якість. Проте, незважаючи на усі позитивні зрушення, банківський сектор України залишається на сьогодні не досить досконалим. За загальними результатами діяльності він є збитковим і містить численні проблеми, викликані як кризовими явищами економіки, так і грошово-кредитною політикою Національного банку України, діями влади і внутрішньобанківськими факторами.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Значне зростання споживчого кредиту в Україні стало важливим чинником розвитку банківської системи й економіки в цілому. Проте надто прискорене і недостатньо контрольоване зростання споживчого кредиту загострило проблеми незбалансованості товарних і кредитного ринків і сприяло нагромадженню ризиків. Сучасний банківський бізнес супроводжують високий рівень конкуренції, ускладнення архітектури фінансового ринку та його дерегулювання, зміни в організації кредитування. Водночас суб'єкти споживчого кредиту в Україні виявились не готовими до суттєвих трансформацій, а надмірна активізація банків щодо кредитування населення посилює загрози стійкості окремих банків і всієї банківської системи. Тому актуальними є дослідження шляхів ефективного розвитку споживчого кредиту в перспективі та вдосконалення підходів до його регулювання. Проблемам розвитку споживчого кредиту в науковій літературі приділяється належна увага. Фундаментальні основи досліджені такими вченими: А. Смітом, А. Маршалом, Э.Дж. Доланом, В. Лексісом, Т. Туком, Е. Рідом, Р. Коттером, М. Туган-Барановським, Дж. Сінком. Вагомий внесок у дослідження спо-

живчого кредиту зробили провідні вітчизняні науковці: М. Алексеєнко, О. Євтух, 4 Б. Івасів, В. Лагутін, А. Мороз, М. Савлук, Р. Тиркало та науковці зарубіжних країн: А. Казимагомедов, О. Лаврушин, Є. Жуков, Г. Панова та інші.

МЕТА СТАТТІ

Мета дослідження полягає в аналізі теоретичних аспектів споживчого кредитування, розгляді організації споживчого кредитування в банках України та політики банківських установ щодо цього питання. Визначення основних проблем та слабких місць в сфері споживчого та іпотечного кредитування, та стратегії розвитку даного виду позики в майбутньому.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Споживчий кредит — це кошти, що надаються кредитором (банком або іншою фінансовою установою) фізичним особам на придбання споживчих товарів або послуг у тимчасове користування, під процент, на умовах строковості та платності. Цільове призначення даного виду кредитування спрямоване на придбання товарів тривалого користування, а саме автомобілів, меблів, складної побутової техніки, на споживчі цілі, на навчання, лікування тощо. Споживчий кредит можуть надавати як банківські установи, кредитні спілки, ломбарди, а також суб'єкти господарювання, що обслуговують сфери торгівлі чи надання послуг. На сьогоднішній день поширення набув різновид споживчого кредиту під заробітну плату без визначення цільового використання одержаних кредитних коштів. Його перевагами є короткі терміни оформлення та відсутність поручителів або застави. Такі кредити можуть надаватися на основі існуючої кредитної картки, портфеля українських банків другий рік поспіль, на що помітно вплинув статистичний ефект — неплатоспроможні банки, у яких відкликано ліцензію, не надають даних про їх кредитну заборгованість. У свою чергу платоспроможні банки на початку 2018 року показали помірне зниження розміщення кредитних ресурсів між суб'єктами господарювання та фізичними особами. На сьогоднішній день спостерігається наступна ситуація, банківське кредитування майже повністю зосереджено в сегменті суб'єктів господарювання юридичних осіб. Його питома вага в загальному кредитному портфелі банків зростає з 64% у вересні 2008 року до 83% у березні 2018 року. Серед кредитів, що обслуговуються (I—III категорії якості за класифікацією Національного банку), частка суб'єктів господарювання на кінець I кв. 2018 року становила 89%.

Залежно від розміру банку, його структури та профілю діяльності підходить до розуміння сутності споживчих кредитів та управління ризиками, які притаманні цьому виду кредитів різняться. Розуміння сутності споживчих кредитів, використання та побудова системи управління ризиками, що притаманні цьому кредиту, методи та інструменти, які при цьому використовуються, всі ці аспекти формують різнопланові моделі ведення бізнесу з надання споживчих кредитів.

Але поряд з позитивними тенденціями, з огляду на широкий спектр послуг та видів у сфері кредитування, спостерігається скорочення кредитного ринку. У процесі управління ризиками кредитування в банку важливе місце має класифікація кредитів, тобто виокремлення споріднених кре-

дитів за їх природою та інструментарієм управління ризиками, що їм притаманні. Виходячи з цього, банки виділяють кредити юридичним та фізичним особам, зстанні, в свою чергу, поділяються на забезпечені та незабезпечені. До забезпечених можна віднести іпотечні кредити та автокредити. До незабезпечених — кредити на купівлю побутової техніки, кредитні картки та інші кредити готівкою. Відповідно іпотечні автокредити та кредити на купівлю побутової техніки належать до цільових кредитів, всі інші — нецільових.

Відповідно до статті 1 закону України "Про іпотеку" "іпотека — це вид забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні і користуванні іпотекодавця, згідно з яким іпотекодержатель має право у разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки переважно перед іншими кредиторами цього боржника" [1]. Для забезпечення фінансової стабільності держави і попередження кризових явищ саме розвиток іпотечного кредитування житла вимагає формування дієвої інфраструктури іпотечного ринку, посилення контролю держави за забезпеченням системного балансу між сукупною ціною цінних паперів і закладних, які іпотечні банки надають емітентам для забезпечення їхніх емісій. На сучасному етапі, внаслідок нестабільної політичної та економічної ситуації в країні причиною загального падіння рівня економіки є гальмування розвитку іпотечного кредитування. Більш жорсткої вимоги кредитування, постійно зростаючі ставки за кредитами, збільшення порогу для початкового внеску, підвищені штрафи по заборгованості на рівні з низькими доходами населення роблять іпотеку для них недосяжною мрією, конкуруючою з зростаючим питомам на житло. Згідно з визначенням Національного банку України іпотечний житловий кредит (residential mortgage loan) — довгостроковий кредит, що надається фізичній особі, товариству співвласників квартир або житловому кооперативу для фінансування витрат, пов'язаних з будівництвом або придбанням квартири чи житлового будинку (з урахуванням землі, що знаходиться під таким житловим будинком, чи присадибної ділянки), які надаються у власність позичальника з прийняттям кредитором такого житла (землі, що знаходиться під ним, чи присадибної ділянки) під заставу. Іпотечне кредитування в ВВП країн-членів ЄС становлять близько 35%, України — 6,1%. Безпосередньо, умови отримання іпотечного кредиту в країнах Європейського Союзу суттєво відрізняються від українських. Все також залежить від умов кредитування, наприклад, чим менше ставка, тим більше сума або термін надання кредиту та навіпки. У середньому банки України надають іпотечні кредити близько 1 млн грн на 12—24 місяці, за ставками 20—28% річних. Головними банками по наданню кредитів на нерухомість за народним рейтингом згідно даних українського фінансового форуму є: Глобус (Київ), Піреус Банк (Київ), Аркада (Київ), Банк інвестицій та заощаджень (Київ), Кредобанк (Львів), Ощадбанк (Київ), саме вони потрапляють в перелік платоспроможних банків згідно діагностики НБУ [5].

Здійснення захисту прав споживачів фінансових послуг в Україні з боку держави сьогодні регламентується такими законодавчими актами, як Цивільний кодекс України; Закони "Про захист прав споживачів", "Про споживче кредитування", "Про банки і банківську діяльність" "Про організацію формування та обігу кредитних історій", "Про рекламу", "Про захист від недобросовісної конкуренції" та інші. Захисту прав споживачів фінансових послуг присвячені і нормативні акти НБУ: Постанова "Про заходи щодо забезпечення погашення кредитів" № 461 від 06.08.2009 р., яка містить рекомендації банкам, спрямовані на зниження ризиків банківської діяльності та недопущення втрати довіри до банківської системи; "Правила надання банками України інформації споживачу про умови кредитування та сукупну вартість кредиту", затверджені постановою Правління НБУ № 168 від 10.05.2007 р. Детально інформацію для громадян, які вирішили отримати кредит, викладено в "Пам'ятці

позичальника банку за споживчим кредитом", що розміщена на інтернет-сторінці НБУ, а також у "Пам'ятці позичальнику, що має заборгованість перед банком за споживчим кредитом і потрапив у скрутне становище", яка спрямована на захист прав кредиторів і має превентивний характер для зниження ризиків кредитування [5].

Сьогодні дуже мало уваги приділяється внутрішнім і національним стандартам діяльності фінансових інституцій, у тому числі і банків, хоча саме вони являються уніфікованими мінімальними вимогами, що використовують регулятори і саморегулюючі організації (національні стандарти) та фінансові інститути (внутрішні стандарти). Значення національних стандартів зводиться до об'єднання й уніфікації внутрішніх стандартів окремих інституцій (банків), а також до гармонізації діяльності національних інститутів із зовнішнім середовищем. Національні стандарти аналізуються міжнародними організаціями, визначаються кращі з них, що в свою чергу, далі враховуються у розробленні міжнародних стандартів і розповсюджуються як найкраща практика [4].

Серед вагомих причин необхідності розвитку національних стандартів якості банківської діяльності, в тому числі в сфері кредитування є зміна зовнішнього середовища функціонування банків, зміна нормативної бази регулювання, різні форми конкуренції з іноземними банками. Але серед найважливіших виділяється саме встановлення довіри між різними суб'єктами економічних зв'язків банків: між банками, між банками та їх клієнтами, між банками та регулятором. Наявність стандартів значно оптимізує комунікаційні та бізнес-процеси банків. Основна логіка використання стандартів у забезпеченні ефективного функціонування ринку надання кредитних послуг та ринку банківських споживчих кредитів, зокрема, полягає в тому, що певний стандарт (група стандартів) — це вже чіткий, означений параметр контролю, є контроль — є основа регулювання, є регулювання — є вплив на сегмент загалом і на окремих його учасників. Стандарти кредитування у широкому розумінні аналогічні принципам кредитування; у вузькому — це формальні й неформальні правила, яким має відповідати загальноновизнана найкраща практика організації та здійснення кредитного процесу.

Використання стандартів повинно бути притаманне всьому процесу кредитування, тому їх можна диференціювати відповідно до його етапів. Виходячи з цього, серед стандартів кредитування доцільно виділяти стандарти інформаційного обслуговування; оцінки кредитоспроможності; оцінки кредитного ризику, що пов'язаний із наданням кредиту; оцінки якості забезпечення кредиту; кредитного договору; процедури видачі кредиту; кредитного моніторингу, в тому числі щодо проблемної заборгованості.

Видача споживчих кредитів такому широкому колу осіб з високою ймовірністю вплине на підвищення рівня простроченої та проблемної заборгованості за цим видом кредиту. Для роботи із заборгованістю банки використовують послуги колекторських агентств або залучають власний відділ роботи з проблемною заборгованістю. Безнадійна заборгованість підлягає списанню.

Останнім етапом є корегування умов видачі кредиту, а саме: зміна кредитних правил, вікові обмеження, обмеження видачі пенсіонерам, окремим соціальним групам, обмеження щодо суми заробітної плати, зміни кредитного продукту, ставка, термін, мінімальна/максимальна сума, цільова група. Проте зміна умов може відбуватися не лише для нових продуктів, але й через тривалість періоду, зміни в бізнесі, фази економічного циклу та через інші зовнішні фактори. Якість прийнятих рішень у кредитуванні — це основний фундамент, на якому будується успішний кредитний бізнес. Швидкість з якою ухвалюються рішення, а також надійність і прозорість бізнес-процесів стають вирішальними факторами сьогодення. Час видачі кредиту має надавати значення, тому що є однією із конкурентних переваг,

адже за невеликих сум видача кредитів має займати не набагато більше часу, ніж купівля товару.

На сьогодні в Україні з боку кредиторів проблема полягає у зниженні здатності позичальників своєчасно погашати кредити, у збільшенні ризику неповнення кредитних коштів, відтак, у зростанні ризику зниження ліквідності кредитних установ, а зі сторони позичальників, проблемами є високі процентні ставки за кредитами. Не менш важливою є проблема низького рівня інформаційної обізнаності населення щодо умов кредитування та низький рівень кваліфікації персоналу банківських установ, які, на жаль, неспроможні надати якісні консультаційні послуги клієнтам.

Після подолання економічної кризи у банківському секторі України, існують значні перспективи розвитку короткострокового кредитування населення для придбання товарів народного споживання. Пояснюється це тим, що за такого виду кредитування ризиковість операцій значно менша, оскільки терміни кредитування невеликі (до одного року), а суми порівняно незначні. Збільшення обсягів довгострокового кредитування населення є ще одним напрямом у концепції становлення споживчого кредитування на вітчизняному ринку банківських послуг. Важливою є інтенсифікація розвитку житлового кредитування фізичних осіб. Цей сегмент ринку сьогодні розвивається недостатніми темпами, хоч йому прогнозують значні перспективи [3]. Також важливу роль в Україні відіграє розвиток іпотечного кредитування. Іпотечний кредит — це особлива форма кредиту, пов'язана з наданням позик під заставу нерухомого майна — землі, виробничих або житлових будівель тощо. Іпотечні позики надаються на довгостроковій основі. Іпотечний кредит стає можливим лише за умови приватної власності на землю і нерухомість. Він дозволяє землевласникам фінансувати отримання додаткових ділянок землі, а підприємцям збільшити розміри виробництва.

Іпотека виконує такі функції:

- є інструментом залучення фінансових коштів в економіку;

- забезпечує повернення позичених коштів.

- стимулює обіг нерухомості, коли інші способи (купівля, продаж тощо) економічно недоцільні або юридично неможливі.

Перевагами такої форми залучення фінансових ресурсів є те, що процес іпотечного кредитування дозволить вирішити цілий ряд соціально-економічних проблем суспільства. Воно забезпечить розвиток довгострокового житлового будівництва, вирішить проблему кредитування підприємств агропромислового комплексу. Також розвиток іпотечного кредитування сприяє реформуванню економіки держави загалом.

ВИСНОВКИ

На сьогоднішній день регулювання ринку є досить ліберальним. Лише незначна кількість банківських установ надає іпотечні кредити. Більшість таких кредитів надаються обсягом до 2 млн грн, а кредитний ризик враховує лише факт прострочки. Це пояснюється тим, що банківські установи до сих пір активно не працюють з кредитуванням нерухомості. Така позиція пояснюється браком достатньої інформації про доходи та кредитну історію фізичних осіб.

Світовою практикою встановлено, що осередком економічного і соціального розвитку країни виступає налагоджені взаємозв'язки з ринками перерозподілу фінансових ресурсів, і в тому числі забезпечених заставою нерухомості. Іпотечне кредитування в Україні виступає головним елементом у фінансово-кредитному механізмі забезпечення населення доступним житлом, однак користується не досить великим попитом, що зумовлено раціональним підходом більшості споживачів кредитування, яких не задовольняють умови банківських іпотечних програм та/або відсутність можливості своєчасного погашення платежів і забезпечення достатнього рівня жит-

тя родини в цей період, що підкріплюється негативними процесами в політичній та економічній сферах.

Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки:

1. Існують потенційні можливості для розвитку іпотечного кредитування, що зумовлено попитом на житло і відповідно інвестиційною привабливістю ринку нерухомості, з одночасною зацікавленістю держави, фізичних та юридичних осіб, за умов адекватності умов програм реаліям та захищеності сторін в умовах зниження інвестиційного ризику.

2. Обов'язкова подальша підтримка держави на покращення фінансування іпотечних програм для різної категорії населення з коригуванням цільових груп надання пільгових кредитів та компенсації відсоткових ставок та стимулювання будівництва доступної житлової нерухомості.

3. Новим кроком у розвитку іпотечного кредитування має стати державно-приватне партнерство в забезпеченні населення власним та орендним житлом з використанням кредитних коштів.

4. Поєднання кредитного та накопичувального механізмів забезпечить розвиток кредитування через створення впевненості у зможі виплачувати кредит зі сторони населення, чому сприятиме наявність пільгових депозитних програм для накопичення коштів для придбання доступного житла з контролем за їх використанням.

Щодо питання розвитку споживчого кредитування України, то воно залежить від подолання кризових явищ як у країні, так зокрема у банківському секторі — це стабільності валютного курсу, зниження інфляційних процесів, покращення якості активів банківської системи, збільшенні ресурсної бази, покращення інвестиційного клімату та відновленні довіри населення.

Література:

1. Закон України "Про іпотеку" від 05.06.2003 року № 898-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15>

2. Васюренко О.В. Банківські операції: навч. посібн. — Вид. 4-ге, [перероб. та доп.] / О.В. Васюренко. — К.: Видавництво "Знання", 2011. — 324 с.

3. Шарова С.В. Визначення проблем іпотечного кредитування в період економічної кризи [Електронний ресурс] / С.В. Шарова, Д.О. Мартищенко // Ефективна економіка: зб. наук. пр., 2016. — № 1. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4722>

4. Андрушків Т. Криза іпотечного кредитування в Україні та шляхи її подолання / Т. Андрушків // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. — 2012. — № 16. — С. 3—9.

5. Результати діагностики банків станом на 20.07.2017 [Електронний ресурс] / Національний банк України. — Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=43903211&cat_id=43915442

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "On Mortgage", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15> (Accessed 15 Oct 2018).

2. Vasiurenko, O.V. (2011), Bankiv's'ki operatsii: navchal'nyj posibnyk [Banking Transactions: Teach. Manual], Vydavnytstvo "Znannia", Kyiv, Ukraine.

3. Sharova, S. V. (2016), "Definition of mortgage lending problems during the economic crisis", Efektivna ekonomika: zbirnyk naukovykh prats', [Online], vol. 1, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4722> (Accessed 15 Oct 2018).

4. Andrushkiv, T. (2012), "The crisis of mortgage lending in Ukraine and ways to overcome it", Ukrain's'ka nauka: mynule, suchasne, majbutnie, vol. 16, pp. 3—9.

5. National Bank of Ukraine (2017), "Results of diagnostics of banks", available at: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=43903211&cat_id=43915442 (Accessed 15 Oct 2018).

Стаття надійшла до редакції 25.10.2018 р.